

25. Шостакович В.В. Медична психологія: [монографія] /В.В.Шостакович. – К.: Вища шк., 2000. – 211 с.
26. Эмоционально-волевая подготовка спортсменов / Ред. А.Т.Филатов. – К.: Здоров'я, 2002. – 296 с.

Реактивная тревожность в наибольшей степени увеличивается среди бегунов на 100 м, в меньшей – среди прыгунов в длину с разбега и практически не изменяется среди легкоатлетов-стаеров. Показатели экстраверсии и нейротизма в наибольшей степени выражены у представителей скоростных и скоростно-силовых видов спорта, а фальшивости – среди атлетов, которые развивают параметры общей выносливости. В течение годовичного тренировочно-соревновательного макроцикла показатели самочувствия и активности в наибольшей степени снижаются среди бегунов на 3000 м и в меньшей – среди бегунов на 100 м и прыгунов в длину.

Ключевые слова: психология, личность, эмоции, спорт.

Reactive alarm has maximum indices among runners in 100 m, smaller among jumpers in length and it practically don't changes among long-distance runners in 3000 m. Extraversion and neurotism indices have the largest exhibition in speed and speed-force kinds of sport but falsity in common endurance athletes. Condition and activity indices reduce in the greatest steps among long-distance runners in 3000 m but smaller among runners in 100 m and among jumpers in length.

Key words: psychology, personality, emotions, sport.

Ткаченко Д.О.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТРИВОЖНОСТІ ТА ЗАБОБОННОСТІ У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті представлені результати емпіричного дослідження взаємозв'язку тривожності й заобонності у дітей шкільного віку (10-16 років). Виявлений достовірний кореляційний зв'язок між показниками тривожності та заобонності. Для школярів, схильних вірити в прикмети і заобони, характерним є підвищений рівень тривожності. Використовуючи прикмети в повсякденному житті, діти прагнуть захистити себе від шкідливого впливу долі та уникнути неприємностей. Таким чином, заобони допомагають їм знизити тривогу, подолати сумніви та набутти впевненості в собі.

Ключові слова: тривожність, тривога, страх, заобони, прикмети, заобонність, заобонна поведінка, заобонно-ритуальна діяльність.

Підвищений рівень тривожності у дітей та підлітків в період шкільного навчання є досить поширеним та закономірним явищем. Адаптуючись до нових умов шкільної діяльності, стикаючись зі значним об'ємом інформації та ситуаціями перевірки знань, школярі, частіше за все, перебувають в стані тривалого напруження та стресу. Виступаючи фруструючими факторами, події шкільного життя сприяють розвитку дитячої тривожності, що впливає на

успішність, самооцінку і поведінку школяра. Але школа - не єдиний фактор виникнення тривожності у дітей. На думку Г. М. Прихожан, джерела тривожності можуть бути зовнішніми (особливості сімейного виховання, шкільна успішність, взаємовідносини з вчителями й однолітками, посттравматичний стрес та екологія) і внутрішньоособистісними (внутрішній конфлікт, емоційний досвід), а їх поєднання та прояв на різних вікових етапах сприяє закріпленню тривожності як відносного стійкого особистісного утворення [1].

Тривога, як емоційне переживання, супроводжується не тільки внутрішньою напругою і станом дискомфорту, але й труднощами в сприйнятті інформації, оцінюванні ситуації, що склалася, поведінкової активності та адаптації дитини до умов її життєдіяльності. Тривога, в даному випадку, перешкоджає формуванню адаптивної поведінки і сприяє збереженню у дитини ірраціонального мислення відображенням якого можуть виступати забобонні уявлення дітей і пов'язаний з ними специфічний вид діяльності.

В силу своєї незрілості, дитяче мислення піддається впливу забобонних уявлень дорослих, внаслідок чого діти засвоюють їх ірраціональні патерни поведінки при вирішенні життєвих проблем. Це, в свою чергу, перешкоджає розвитку критичності мислення дитини та її раціонального підходу до освоєння дійсності. Забобони допомагають дітям боротися з тривогою та страхами, оскільки дають просте пояснення багатьом загадковим явищам та пропонують елементарні рішення складних завдань. В той же час, забобони сприяють закріпленню тривожності, оскільки часто виступають фактором психологічної залежності. У дитячій субкультурі вже давно склався досить значний за обсягом комплекс саме шкільних прикмет і забобонів, спрямованих, переважно, на запобігання небажаних подій та отримання успіху в навчанні [2]. Досвід їх використання в дитячому та підлітковому віці сприяє формуванню і закріпленню вже у дорослої людини такої особистісної властивості як забобонність.

Вивчення проблеми забобонності в рамках психології почалось відносно недавно. Більшість досліджень з даної проблеми належить західним вченим, чийі результати до цих пір не представлені в нашій країні, оскільки не мають коректного перекладу. У дослідженні феномена забобонності дорослі складають основну експериментальну групу. Про забобонну поведінку дітей говорять, переважно, в рамках психіатрії як варіант тривожних розладів і неврозу нав'язливих станів.

Вітчизняний підхід до вивчення проблеми забобонності представлений в роботах Ю. В. Саєнко, в яких авторка представляє результати досліджень психологічних аспектів поширення даного феномена в студентському середовищі та професійній діяльності [3-6]. На жаль, і в цих дослідженнях не приділяється увага проблемі виникнення і розвитку забобонів у дітей, що ще раз вказує на відкритість даного питання.

Враховуючи те, що віра в прикмети та забобонні уявлення наявна вже в дитячому віці, метою нашого дослідження стало вивчення забобонної поведінки дітей шкільного віку, а саме визначення зв'язку тривожності та забобонності школярів як основних чинників розвитку забобонності у дорослих.

Методика

У дослідженні взяли участь 80 дітей (32 хлопчика та 48 дівчаток) віком 10-16 років.

Для вивчення зв'язку тривожності та забобонної поведінки дітей шкільного віку ми використовували наступні діагностичні методики: «Шкала особистісної тривожності для учнів 10-16 років» (Г. М. Прихожан); «Шкала оцінки рівня особистісної тривожності»; (Ч. Д. Спилбергер, адаптація Ю. Л. Ханіна); «Опитувальник вірувань і забобонів» (І. Я. Стоянова).

Шкала особистісної тривожності Г.М. Прихожан призначена для визначення рівня тривожності за оцінкою школярем тривогогенності тих чи інших ситуацій повсякденного життя. Методика розроблена у двох формах (форма «А» призначена для школярів 10-12 років, форма «Б» - для учнів 13-16 років) і включає в себе наступні субшкали: «шкільна тривожність», «самооціночна тривожність», «міжособистісна тривожність», «магічна тривожність». Кількість питань та інструкція до обох форм однакові. Питання даної методики відображають ситуації та обставини, з якими дитина зустрічається в житті. Для відповіді школяру необхідна уявити себе в описаних обставинах і вибрати один варіант відповіді в залежності від того, наскільки дана ситуація йому неприємна, наскільки вона може викликати в нього занепокоєння, побоювання або страх. Відповіді оцінюються кількістю балів, після чого підраховується їх сума за шкалою в цілому і окремо за кожною субшкалою. Сирі дані переводяться в шкальну оцінку шляхом їх порівняння з нормативними показниками групи учнів відповідного віку і статі. Результат, отриманий за всіма субшкалами, інтерпретується як показник загального рівня тривожності. Чим вище підсумковий показник, тим вище рівень тривожності у школяра.

Дотримуючись думки Г. М. Прихожан, що тривожність є стійким особистісним утворенням, яке зберігається впродовж тривалого періоду часу, у використанні методики Спилбергера, ми орієнтувалися на застосування шкали особистісної тривожності, оскільки вона відображає рівень тривожності як індивідуальної риси школяра, що не залежить від конкретної ситуації на момент обстеження. Дана шкала включає в себе 20 питань про стан учня, який він переживає протягом тривалого часу. Відповіді оцінюються балами. Чим вище підсумковий показник, тим вище рівень тривожності у школяра.

Рівень забобонності оцінювався за допомогою «Опитувальника вірувань і забобонів» (автор І.Я.Стоянова) [7], адаптованого для дітей шкільного віку. Опитувальник призначений для оцінки загального показника забобонності і визначення різних адаптивно-захисних рівнів забобонної поведінки. Даний варіант опитувальника включає в себе 21 питання, згруповані за такими шкалами: «шкала забобонності», «шкала магічної тривожності», «шкала магічного прогнозу», «шкала активного застосування пралогічного захисту». Два останніх питання надають додаткову інформацію про мотиви використання школярами вірувань, ритуалів і забобонів.

«Шкала забобонності» відображає віру в наявність у картині світу чогось невимого, незрозумілого, непоясненого наукою, чому притаманна магічна сила,

яка може чинити негативну чи сприятливу дію. Високі показники за шкалою вказують на значущість для школяра вірувань, прикмет, забобонів, що надає впевненості у собі, піднімає настрій, знижує тривожність.

«Шкала магічної тривожності» характеризується вірою в негативний вплив магічної сили, яка може завдати шкоди здоров'ю, психологічному благополуччю, призводить до несприятливого розвитку подій. Високі показники за цією шкалою вказують на міру тривожності, обумовлену вірою в прокляття та порчу, в енергетичних вампірів, надприродні можливості людей з метою негативного впливу. Високий рівень магічної тривожності характеризує також відсутність здатності взяти на себе відповідальність за свої дії і прагнення розділити їх з незримими, магічними силами.

«Шкала магічного прогнозу» відображає оцінку власних можливостей у пророкуванні майбутнього. Цей прогноз ґрунтується на уявленні про визначеність та первинну заданість долі. Високі показники характеризуються проявами фаталізму, вірою в неминучість подій, що відбуваються, апеляцією до вищих сил, зниженням особистісної активності.

«Шкала активного застосування прагматичного захисту» відображає дієве застосування прикмет, вірувань, ритуалів в практиці повсякденного життя. Високі показники характеризуються вірою в реальну допомогу магічних сил при здійсненні забобонно-ритуальної діяльності, спрямованої на зниження психоемоційного напруження.

Сумарний бал за кожною шкалою відображає загальну ступінь забобонності. Чим вище показники, тим більш виражена забобонність у дітей шкільного віку. В цілому, зміст опитувальника розкриває особливості забобонної поведінки в аспекті використання в повсякденному житті прикмет, ритуалів, повір'їв, закріплених соціокультурними традиціями, або сформованих індивідуально. Для дітей шкільного віку такими є шкільні забобони, успадковані від попередніх поколінь і трансформовані в умовах сучасності.

Дані психологічного дослідження кількісно оброблялися із застосуванням стандартних методів варіаційної статистики. Наявність / відсутність кореляцій та їх інтенсивність характеризувалися на основі розрахунків коефіцієнтів рангової кореляції Спірмена.

Результати дослідження та їх обговорення

В ході аналізу даних за методикою Г.М. Прихожан визначалося середнє значення оцінки рівня тривожності в межах групи. В залежності від отриманих середніх значень підраховувалась кількість дітей з низькими та високими показниками тривожності. Школярів, які мають значення показника тривожності від мінімального до середнього (включно) по групі, відносили до низькотривожних, тоді як школярів з показниками вище від середнього - до високотривожних. Таким же чином оброблялися дані за шкалою особистісної тривожності Спілбергера, не дивлячись те, що методика передбачає оцінку тривожності за трьома рівнями: низька, помірна та висока тривожність. Такий підхід дозволив нам отримати загальне уявлення про рівень тривожності школярів при використанні двох незалежних методик.

В результаті обробки даних, отриманих із застосуванням методики Г.М. Прихожан, було встановлено, що для 45% (36 школярів) характерним є підвищений рівень тривожності, 55% (44 школяра) можна віднести до низькотривожних осіб. Показники тривожності за шкалою Спілбергера знаходилися приблизно в тих же межах: у 47,5% досліджених школярів (38 осіб) відзначається підвищена тривожність, у 52,5% (42 особи) – знижена тривожність.

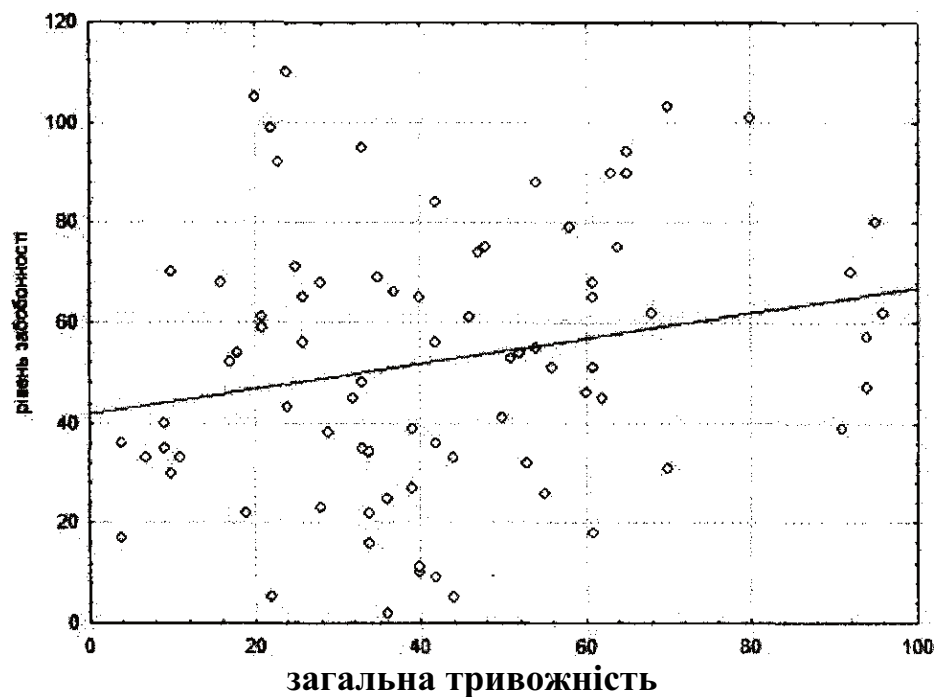
В цілому, можна говорити про помірну тривожність школярів, що вказує на їх схильність до сприйняття окремих ситуацій як загрозливих для самооцінки, престижу, самоповаги, та реагування на подібні ситуації станом тривоги.

Аналіз даних за «Опитувальником вірувань і забобонів» дозволив нам зробити висновок про те, що для більшості школярів 10-16 років характерно є помірно виражена міра забобонності. Так, високий рівень забобонності відзначається у 21% школярів (17 осіб), середній рівень – 46% (37 осіб), і для 32% (26 осіб) характерним є низький рівень забобонності.

Вивчаючи мотиви використання школярами прикмет і забобонів у повсякденному житті, було виявлено, що 34% опитаних учнів використовують їх для того, щоб захистити себе від шкідливих впливів долі і негативного впливу з боку людей, 31% - для того, щоб підвищити впевненість у собі, 14% – підняти настрій, 11% – підвищити успішність у справах, 10% – не використовують прикмети і не дотримуються ніяких забобонів.

В першу чергу значимими для школярів є прикмети, які застерігають від несприятливого розвитку подій. Це вказує на домінування мотивів безпеки, а саме мотиву уникнення невдач. На думку Ю. В. Саєнко, потреба в безпеці є провідною, решта ж мотивів забобонно-ритуальної діяльності виступають похідними від неї. Потреба в безпеці набуває свого предмету в забобонних уявленнях, які допомагають людині уникнути страху, знизити тривогу, подолати сумніви і набути впевненості в собі й своїх силах [4]. Слід також зазначити, що переважаючий в забобонній поведінці мотив безпеки тісно пов'язаний з афективно-захисною функцією забобонів, яка в цілому стабілізує всю емоційну сферу людини. Таким чином, незважаючи на середні значення показників забобонності, діти шкільного віку використовують прикмети і забобони в своєму повсякденному житті. Більшість з них є реакцією на певну ситуацію, закріпленою в результаті спостереження за дорослими і значимими однолітками (постукати по дереву, плюнути через плече). Усвідомлений підхід до виконання забобонно-ритуальної діяльності обумовлюється, найчастіше, неусвідомленими мотивами безпеки, що відображають потребу відчувати себе захищеним та позбутися страху і невдач.

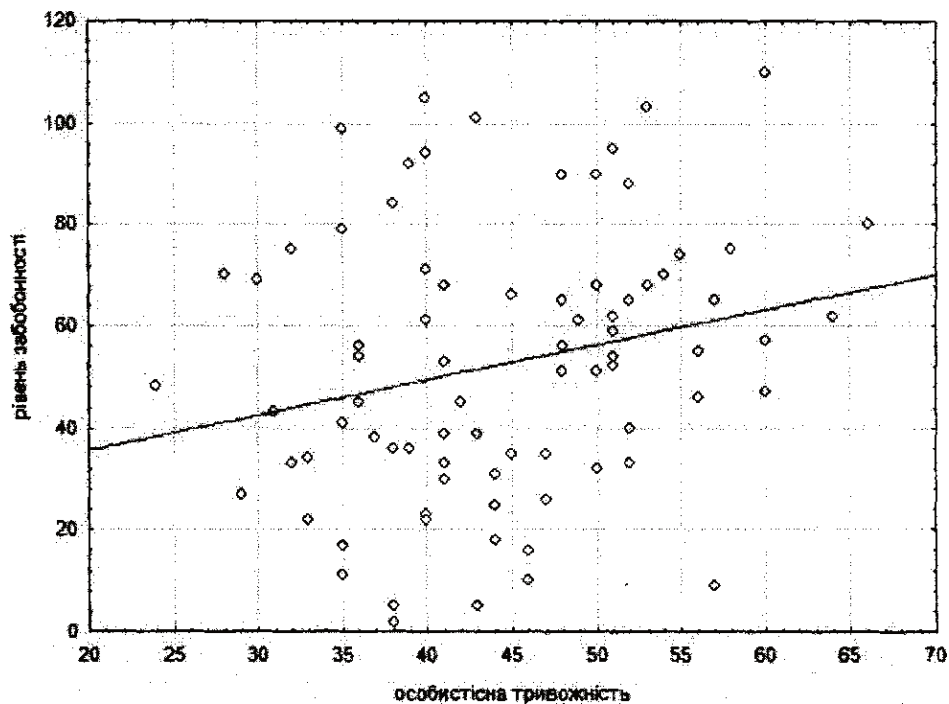
В результаті статистичної обробки даних дослідження було виявлено наявність достовірної кореляції між забобонністю та тривожністю. Так, був виявлений позитивний зв'язок між показниками загальної тривожності за методикою Г.М. Прихожан та рівнем забобонності ($r=0,221$, при $p=0,048$, $N=80$). На мал. 1 представлено кореляційне поле цього зв'язку.

Мал. 1. Кореляційне поле взаємозв'язку між показниками загальної тривожності за методикою Г.М. Прихожан і рівнем забобонності у 80 школярів. По горизонталі: значення загальної тривожності (бали), по вертикалі: величина рівня забобонності (бали). Пряма лінія вказує регресійну залежність.

Також результати кореляційного аналізу вказали на наявність позитивного зв'язку рівня забобонності школярів з їх особистісної тривожністю за шкалою Спілбергера ($r=0,239$, при $p=0,043$, $N=80$). На мал. 2 відображений даний кореляційний зв'язок. В обох випадках відображена пряма залежність, наявність якої вказує на те, що забобонна поведінка характерна для школярів з високим рівнем тривожності.

Окрім того, було виявлено наявність достовірного зв'язку між рівнем забобонності та загальними показниками тривожності у дітей шкільного віку, результати кореляційного аналізу показали наявність позитивного зв'язку за кожною окремо взятою шкалою використовуваних методик. В результаті, нами були отримані статистично значимі дані про зв'язок показників за шкалою забобонності «Опитувальника вірувань і забобонів» зі значеннями за шкалами методики Прихожан: «самооціночна тривожність» ($r=0,272$, при $p=0,014$, $N=80$), «міжособистісна тривожність» ($r=0,317$, при $p=0,004$, $N=80$), «магічна тривожність» ($r=0,281$, при $p=0,012$, $N=80$). Наявність цих зв'язків відображає схильність школярів вірити в те, що в реальному житті можуть бути наявними присутніми незримі і не пояснені наукою явища, загадкові істоти і люди, що володіють магічною силою і здатні впливати на оточуючих.

Мал. 2. Кореляційне поле взаємозв'язку між значеннями особистісної тривожності за шкалою Спілбергера і рівнем забобонності у 80 школярів.

По горизонталі: значення особистісної тривожності (бали), по вертикалі: величина рівня забобонності (бали). Пряма лінія вказує регресійну залежність.

Також відзначається наявність кореляційного зв'язку, з одного боку, між показниками за «шкалою магічного прогнозу» та «шкалою магічної тривожності» ($r = 0,254$, при $p = 0,023$, $N = 80$), з іншого боку, між показниками за «шкалою прагматичного захисту» та «шкалою магічної тривожності» ($r = 0,259$, при $p = 0,020$, $N = 80$). Даний факт вказує на те, що віра в надприродне супроводжується страхом перед магічним, таємним, містичним та потойбічним. Щоб захистити себе від шкідливого впливу цих сил, школярі схильні приділяти увагу прикметам, які провіщають біду і невдачі. Тут також стає значимим здійснення забобно-ритуальної діяльності з метою передбачити майбутнє, вплинути на розвиток подій, тим самим захистити себе від невдалого збігу обставин і знизити психоемоційне напруження.

Таким чином, дані, що отримані в результаті проведеного психологічного дослідження, підтверджують наше припущення про те, що до забобної поведінки схильні школярі з високим рівнем тривожності. Тривожність як загальна властивість особистості може виступати в якості передумови розвитку забобності. У свою чергу, забобна поведінка стає соціально виробленим ірраціональним механізмом вираження, пояснення і часткової нейтралізації страху і тривоги, що вказує на основну афективно-захисну функцію забобонів, яка базується на потребі в безпеці та захисту.

Висновки

1. У віці 10-16 років для школярів характерна наявність забобних уявлень, відображенням яких виступають віра в прикмети та здійснення забобно-ритуальної діяльності.

2. Основним мотивом реалізації забобонної поведінки дітей шкільного віку є мотив безпеки.

3. Виявлено наявність достовірного кореляційного зв'язку між тривожністю і забобонністю дітей шкільного віку. Високий рівень тривожності сприяє розвитку забобонності. У свою чергу, слідування прикметам забобонних уявленням дозволяє школярам справлятися зі своїми страхами, тривогою і хвилюванням, в чому й проявляється афективно-захисна функція забобонів.

Література

1. Прихожан А. М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика / А.М. Прихожан. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2000. – 304 с.
2. Лярский А. «Школьные суеверия» конца XIX – начала XX вв.: взгляд взрослых / А. Лярский // Антропологический форум. – 2005. – №2. – С. 276-288.
3. Саенко Ю. В. Суеверия как препятствия для личностного и профессионального развития / Ю. В. Саенко // Акмеология: личностное и профессиональное развитие: мат-лы межд. науч. конф. 7-8 окт. – 2004 г. – М., 2004.
4. Саенко Ю. В. Суеверия современных студентов / Ю. В. Саенко // Вопросы психологии. – 2004. – №4. – С. 122-130.
5. Саенко Ю. В. Психологические аспекты изучения суеверий / Ю. В. Саенко // Вопросы психологии. – 2006. – №6. – С. 85-96.
6. Саенко Ю.В. Психология суеверий / Ю.В. Саенко.- М.:Академия, 2008.- 201с.
7. Стоянова И. Я. Психологические образования в норме и патологии: дис. ...доктора психологических наук: 19.00.04 / Стоянова Ирина Яковлевна. – Томск, 2007. – 303 с.

В статье представлены результаты эмпирического исследования взаимосвязи тревожности и суеверности у детей школьного возраста (10-16 лет). Обнаружена достоверная корреляционная связь между показателями тревожности и суеверности. Для школьников, склонных верить в приметы и суеверия, характерен повышенный уровень тревожности. Используя приметы в повседневной жизни, дети стремятся оградить себя от вредных воздействий судьбы и избежать неприятностей. Таким образом, суеверия помогают им справиться с тревогой, преодолеть сомнения и приобрести уверенность в себе.

Ключевые слова: тревожность, тревога, страх, суеверия, приметы, суеверность, суеверное поведение, суеверно-ритуальная деятельность.